

Horthy Miklós angol-amerikai megítélése

Az újkori magyar történelem három legellentmondásosabb, legvitatottabb ám korszakalkotó személyisége Ferenc József, Horthy Miklós és Kádár János. Uralkodásuk–tevékenységük közös vonása, hogy hatalomra kerülésüket kivégzések, tömeges megtorlás árnyékolja be, de az azt követő évtizedek konszolidációt-modernizációt és gyarapodást hoztak (Horthy esetében anyagit és területit is), melynek során a véres kezdet elhalványult, s kialakult egy, a nép javán munkálkodó (nagy)apa kép. S a vég is közös: háborús vereség (Kádárnál egy világrendszer bukása), elpusztított, tönkrement ország, részben az ő kormányzatuk hibájából. Hármójuk közül kétségkívül Horthy a legszínesebb egyéniség, kiemelkedik közülük világismeretével, nyelvtudásával, Anglia iránti vonzalmával – most ezt a kötődést próbáljuk bemutatni.

A fiatal tengerésztiszt 1886 és 1909 között szolgálati útjai során megfordult csaknem valamennyi európai országban, Portugáliától Oroszországig; 1895-ben három kellemes hónapot töltött Londonban, „...végigélvezve hagyományokban gazdag látnivalóit.”⁵⁹ A „Saida”-n 1892-94 között bejárta a világtengereket, a Brit Birodalmat.” ...Britannia rules the waves, s ennek utunk folyamán számos mély hatást keltő példáját tapasztalhattuk.”⁶⁰ Gibraltárban a Home Fleet parancsnoka, Battenberg (később Mountbatten – AL) tengernagy személyesen mutatta be zászlóshajóját.; Egyiptom, Aden, Bombay, Ceylon után Kalkuttában az alkirály vendégei ebéden, bálon, tigrisvadászaton elefánthátról; Szingapúr érintésével Ausztrália, ahol Victoria kormányzójával farka- és kenguru-vadászaton vesz részt, majd Új-Zéland, a Csendes-óceáni szigetek után – természetesen – egy angollal vadászik Borneon. Csoda-e, ha ilyen tapasztalatok, élmények hatására „...egész életében nagyon csodálta és szerette Angliát és az angolokat”⁶¹, és „...kitörölhetetlen rokonszenv alakult ki benne Anglia, azon ország iránt, amely megvalósítani látszott azokat az eszméket és értékeket, melyeket mindig is nagyra tartott a magyar nemesi osztály.”⁶²

1903-tól a nagyhatalmak egy flottakötéléket állomásoztattak érdekeik védelmében a szétesőben lévő Oszmán Birodalom fővárosában, Konstantinápolyban, s néhány szigetet is megszálltak. Egy ilyen partraszállást az angol Lancaster páncéloscirkáló első tisztje vezényelte. Az akkor a St. Georg zászlóshajón szolgáló Horthy volt partmestere és tolmácsa. 1908-1909-ben a Taurus állomáshajó parancsnokaként a tengerésztisztek és diplomaták társasági életének középpontjába került a jó megjelenésű, hat nyelvet beszélő⁶³, szépen zongorázó és éneklő, elegáns angol gentlemanként viselkedő tengerészkapitány. Kártya- és teniszpartnerei, vadászczimborái, lovaspólóban, lóversenyeken és vitorlázásban sporttársai főleg angolok voltak; barátsága egy bizonyos Thomas Hohlerrel, a nagykövetség 1. titkárával sorsdöntőnek bizonyult.⁶⁴ A polai flottatámaszponton töltött évek során ő és családja

⁵⁹ Horthy Miklós: Emlékirataim Európa-História 1990 35.o

⁶⁰ u. ott, 16.o

⁶¹ C.A. Macarlny: Október tizenötödike – A modern Magyarország története Gede Testvérek, Bp. 2006. I.k. 96.o

⁶² Th. Sakmyster: Hungary's Admiral on Horseback Miklós Horthy 1918-1944 Columbia New York 1994. 4.o. Emlékirataiban így ír erről: „...Mindaz, amit csak Indiából láthattunk, az angolok kiváló gyarmatosító tehetségét bizonyította. Biztosították a Khyber-hágót és féken tartották északon a nyugtalan törzseket. Gátat vetettek a hinduk és a muzulmánok örökös összetűzéseinek. Gazdasági téren gondoskodtak a folyamatok szabályozásáról, és öntözés révén, főként Pandzsábban, nagy kiterjedésű termőföldet varázsoltak elő. Országutakat és vasutakat építettek, egyszóval civilizációt és gazdagságot teremtettek, kevés erővel a rendet is fenntartották.” Horthy: i.m. 20.o

⁶³ Angol, német, francia, olasz, horvát

⁶⁴ Horthy: i.m. 42-46.o.

nyelvleckéket vett – tanáruk 1904-ben James Joyce volt, aki akkor készült első regénye kiadására.

A világháborúban a flotta legmodernebb cirkálójának, a Novarának parancsnokaként több sikeres ütközet hőse, lovagias ellenfél.⁶⁵ A általa harcképtelenné tett hajók legénységét fedélzetére vette, s jól bánt velük. Tisztjeiket vendégnek tekintette, s ha sebesüléseikbe behaltak, teljes katonai pompával, virággal temettette el; az elfogott francia tengeralattjáró elhunyt matrózának koporsóját francia trikolor borította.⁶⁶ Egy angol cirkálóval szembekerülve, parancsnokának ezt táviratoztatta: „Nekem 12 ugyanolyan kaliberű ágyúm van, mint Önnek 9. Vegye tudomásul, hogy 3 ágyúm nem fog működni.”⁶⁷

Érthető, hogy az 1919. augusztus elején Budapestre küldött Szövetségesközi Katonai Misszió, a Tábournoki Bizottság⁶⁸ angol-amerikai tagjai Horthyt, a Nemzeti Hadsereg főparancsnokát „...rokonléleknek” tekintették. Jó hatást tett rájuk elszánt kommunizmus-ellenessége, s megjelenése, mint egy jómodorú gentleman-é és európai formátumú tiszté, bizalmat gerjesztett.⁶⁹ Horthy először 1919. augusztus 18-án jelent meg a tábornokok előtt, s velük a román megszállók visszavonásáról tárgyalt, garantálva a rend fenntartását. Az antant-képviselők „...legjobb akaraturkról biztosították.” Horthy megjegyezte: Troubridge tengernagy „...a leglojálisabb velünk szemben”.⁷⁰ A főmegbízottak párizsi tanácsának (Legfelsőbb Tanács) küldött 29-i jelentésükben megállapították: „...Horthy tengernagy dunántúli 8 ezer fős, rosszul felszerelt „kontingense” nem jelent veszélyt a szomszédos országok számára, így a románok arra nem hivatkozhatnak a kiürítés elodázásánál. Erre a magyar hadseregre szükség van, sőt tovább szervezésére is, hogy fenntarthassa a rendet a kivonulás után.”⁷¹

Reginald St. George Gorton siófoki, szeptember 16-i helyzetfelmérő villámlátogatása eredményeként születtek meg a bizottság javaslatai a magyar fegyveres erők újjászervezésére, melyeknek összlétszámát 34400 főben állapították meg.⁷² 23-i távirata szemléletes képet ad a helyzetről: „...Elismert kormány nélkül lehetetlen tovább csinálni a dolgokat. Ahogy Bandoltz mondja: Magyarország tehetetlenül vergődik minden irányba, mint a csirke, amelynek a szakács levágta a fejét.” Másnapi „szigorúan titkos” jelentésében Thwaites tábornoknak, a brit katonai hírszerzés főnökének beszámol a Magyarország teljes megtörésére irányuló román-olasz tervekről: szláv-ellenes zóna Ausztriától a Fekete tengerig.⁷³ Foster őrnagyot Horovitz-cal Siófokra küldték, a nemzeti hadsereg megszervezésével foglalkozó bizottság tagjaiként. Az amerikai zsidó ezredes kirendelését „hasznos kiválasztás”-nak nevezte, „...mert ha ő mondja, hogy Horthy nem kínozza és zaklatja az izraelitákat, ennél nem is lehet jobb bizonyíték.”⁷⁴

Sakmyster. i.m. 4-5.o.

⁶⁵ Mark Kerr tengernagy, az adriai brit hajóraj parancsnoka ezt jelentette az Admiralitásnak az otrantói ütközet után: „...Semmi kétség sem fér hozzá, hogy az osztrák- magyar cirkálók magatartása egészen rendkívüli módon lovagias volt. Ha valamelyik drifter (tengeri zárat, acélhálót telepítő hajó – AL) felvette a küzdelmet, és vonakodott megadni magát, a cirkálók nem sülyesztették el, hanem ha már harcképtelenné vált, úszni hagyták. Ez a magatartásuk teljes mértékben megfelelt a tengerészlovagiasság tiszteletre méltó régi hagyományainak.” Horthy: i.m. 102-103.o.

⁶⁶ U.ott, 89.o.

Sakmyster: i.m. 9.o.

⁶⁷ Hevesy Pál szóbeli közlése 1973. október 3-án.

⁶⁸ Bandholtz, amerikai, Gorton brit, Graziani, francia, Mombelli, olasz, de közejük tartozott Troubridge angol tengernagy, a „Duna brit parancsnoka” is.

⁶⁹ Sakmyster: i.m. 34.o.

⁷⁰ Magyar Országos Levéltár (OL) Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 11595 sz. tekercs

⁷¹ Documents on British Foreign Policy (DBFP) vol. 1. London 1948. N°49 599-601.o.

⁷² Public Record Office (PRO)(F.O.) 371 vol. 3516 file 1193 N°135178 Nyilvánvalóan ennek alapján került be a trianoni békeszerződésbe a 35 ezres szám.

⁷³ Fokozati: Magyarország „tiszttára sóprése”, különbéke, perszónalunió, a román királlyal a trónon

⁷⁴ PRO FO 371 vol. 3516 file 1193 N°138295

Harry Hill Bandholtz szeptember 29-i naplójegyzetében ismerteti Horthy jelentését, amely szerint „...Horthy tengernagy minden tőle telhetőt megtett a zsidóüldözés megakadályozására, s úgy véli, nem követtek el bűnöket.”⁷⁵ Bandholtz Horthyt „...patriotizmussal átitatott, vitathatatlanul egyenes és becsületes tiszt”-ként írta le „...aki teljes erejével azon lesz, hogy minden ügyet mérséklettel és méltósággal kezeljenek”⁷⁶ H.E. Yates amerikai ezredes, a rendőrség és csendőrség újjászervezését felügyelő bizottság elnöke is akkor tartott szemlét Siófokon, s lenyűgözte őt a csapatok rendje és fegyelme. Horthyt „...energikus és jó képességű ember”-nek találta, akiből „...a választásokig kiváló ideiglenes kormányzó válhatna Magyarországon”⁷⁷ Horthy nemcsak katonákban ébresztett bizalmat, hanem a párizsi Legfelsőbb Tanács rendezéssel megbízott tisztviselőjében, a szlávbarát, Benešsel különösen jó viszonyban lévő Sir George Clerkban is, aki tárgyalásaik után kijelentette, hogy „...teljes mértékben bízik Horthy tengernagy őszinteségében, (aki) olyan hadsereg főparancsnoka, amely valóban nemzeti, és az államot szolgálja”. Kiemelte a november 16-i bevonulás⁷⁸ „problémamentes, minden rendbontás nélküli lefolyását.” Bandholtz „méltóságteljes”-nek találta; Horthy „...minden tekintetben feddhetetlen módon viselkedett”; kézben tartotta csapatait. A The Times arról tudósított, hogy „...Budapesten teljes a rend, (s) a zsidók és más pesszimisták aggodalmi megalapozatlannak bizonyultak.”⁷⁹ Clerk főfeladata a román kivonulás biztosítása és egy, az antant számára elfogadható koalíciós kormány létrehozása volt. A polgári és baloldali pártok vezetőivel folytatott tanácskozás során, Clerk rezidenciáján Horthy nyilatkozatot írt alá arról, hogy „...a hadsereg alárendeli magát az antant megbízottjának közreműködésével létrejött kormánynak.”⁸⁰ A kormányalakítási tárgyalások során, november 17-én Horthy reális helyzetértékelést adott: a hadsereg nagyon kicsi, nemhogy offenzívára képtelen, de nem tudja megvédeni az országot leggyengébb szomszédjával szemben sem. Ő pontosan a szövetséges tábornokok utasításait hajtotta végre, és nyomtatékkal kéri a megjelenteket, hogy teljesítsék a szövetségesek kívánságait. 18-án Clerk közreműködésével megállapodásra jutottak a Huszár-kormány megalakításáról. Horthy ismét hangsúlyozta: a békére nagy szükség van, s olyan kormányt kell alakítani, amely kielégíti a szövetségeseket. Campbell⁸¹, a feljegyzés készítője, Horthy és

⁷⁵ „Valóban igen jelentősek az antiszemita érzelmek, mivel a bolsevikok között oly sok volt a zsidó, de ami egy igazi fehér-terror meglétét illeti, erről szó sem lehet – ez a veszély a politikusok képzeletének szüleménye ... a zsidóknak és a nem zsidóknak együtt kell fenntartani a rendet, s abszolút biztosak lehetnek abban, hogy nem fenyeget semmilyen veszély a Magyar Nemzeti Hadsereg részéről.” H.H. Bandholtz: Napló nem diplomata módra - Román megszállás Magyarországon Magyar Világ Kiadó 1993 89.o.

⁷⁶ Kiadatlan naplójából idézi Thomas Sakmyster: Admirális fehér lovon - Horthy Miklós, 1918-1944 Helikon, Bp. 2001 41.o.

⁷⁷ u.ott, idézet Yates jelentéséből

⁷⁸ A várakozással és izgalommal teli napok eseményeiről Clerk így számol be jelentésében: „...Két nappal a románok kivonulása előtt néhány szociáldemokrata és zsidó vezető jött hozzám, bejelentve, hogy szándékukban áll elhagyni a várost, minthogy bizonyára letartóztatják őket, ha a „fehér” csapatok bevonulnak. Azt mondták, a lakosság zsidó és munkás rétegeiben a legnagyobb aggodalom uralkodik. Kimutattam neki, hogy egy ilyen pillanatban elmenni a legsúlyosabb politikai hiba volna részükről, s elmondtam, hogy én személyesen a legteljesebb bizalommal vagyok Horthy tengernagy őszinteségét és csapatai fölött való hatalmát illetően, és így rávettem ezeket az urakat arra, hogy maradjanak. Én magam az átmeneti időszakban az egész délutánt a zsidó negyedben töltöttem, de el sem lehet képzelni annál normálisabbat, békésebbet, vagy ami a bizalom több jelét mutatja. Igaz, 1-2 kiemelkedő embert letartóztattak, de ezeket beosztottak hajtották végre, a kormány tudta és parancsa nélkül, és tiltakozásomra azonnal – mint néhány előző eseten is – elengedték őket. ...Az a kivételes zökkenőmentesség, és példás rend, ami a románok távozását és a magyarok bevonulását jellemezte, nagymértékben azoknak a gondosan előkészített intézkedéseknek volt tulajdonítható, amelyeket a Szövetségesközi Tábornoki Bizottság és Troubridge tengernagy dolgozott ki Horthy admirális vezérkarával, de mindenekelőtt annak, hogy Horthy tengernagy tökéletesen kézben tartotta a parancsnoksága alatt álló erőket.” DBPF vol.II. N°33 App. A. 447-448.o.

⁷⁹ Sakmyster 2001 44., 50.o.

⁸⁰ Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945 Kossuth Bp. 1969. 42.o.

⁸¹ Korábban a Colonial Office tisztviselője, aki éveket töltött Magyarországon, s jól megtanulta nyelvünket. Clerk delegációjának a tagja, majd a budapesti brit követség munkatársa

Bethlen István hozzászólásait emelte ki, mint akik sokat tettek a kibontakozás érdekében; különösen Horthy magatartása volt mindkét napon nagy hatással a jelenlévőkre. Clerk „titkos és bizalmas” zárójelentésében ezt írta: „...Horthy abszolút egyenes és nagymértékben az ő becsületes hazafiságának köszönhető, hogy megoldást találtunk ...teljes befolyását latba vetette – amely pillanatnyilag nagyobb, mint bárki másé az országban –, hogy ráébredje honfitársait, hogy az egyetlen út Magyarország számára a szövetségesek kívánságainak teljesítése.”⁸² Küldöttségének másik tagja, A. Gascoigne⁸³ a Foreign Office-nak küldött összefoglalójában Horthyt és Apponyi Albertet nevezte „...Magyarország legáltalánosabban csodált és tisztelt emberei”-nek, Horthy tengernagyot pedig az ország hőisének.⁸⁴

December végén Bandholtz jelentés kért a nemzeti hadseregről; Horthy válaszában katonai diktatúrában látta a „kaotikus állapotok”-ból való kibontakozást. Ezzel az 1920. január elején Budapestre érkezett brit főmegbízott, Sir Thomas B. Hohler is egyetértett, aki 9-én úgy ítélte meg, hogy Horthy katonai diktátorként „...valóban az ország biztonságát és a rend fenntartását szolgálja”.^{26/a} Gorton nagyon rossz véleménnyel volt az idejét veszekedéssel töltő Huszár-kormányról: „...ha nem szedik össze magukat, s nem tudják kormányozni az országot, Horthy ellenük fordulhat, és diktátorrá teszi magát”.⁸⁵ Hohler január 6-i első „bizalmas” jelentésében Horthyt, akivel hosszas megbeszélést folytatott, „...háború előtti régi és nagyon bizalmas, meghitt barátjának” nevezte, aki vele mindenkinél nyíltabban és teljes őszinteséggel beszél. Valóban feltárta országa katasztrofális helyzetét: nagy részét felosztották szomszédai között – egy új Balkán alakult ki Közép-Európában. Magyarország nem tud tovább létezni a jelen körülmények között: 20 ezresnél kisebb hadseregének se fegyvere, se élelme, se utánpótlása; körül vannak véve felfegyverzett ellenségekkel; Ausztria a bolsevizmus előretolt állása; annak ismételt kitörése várható bent is; másfelől fenyeget az erőszakos megtorlás és antiszemitizmus. E válság közepette iránymutatást vár Ófelsége kormányától, mert Nagy-Britannia az egyedüli, melyben neki és országának bizalma van. Új orientációra van szükség a gyűlölt német helyett(!), s Ófelsége kormányának tanácsát kéri, mit tegyen, milyen politikát kövessen, hogy könnyítsen ezen a lehetetlen helyzeten.⁸⁶ 1920 február elsején Hohler arról számol be Curzon külügyminiszternek, hogy Horthy tengernagy, hadseregarancsnok végrehajtja az antant utasításait, bár – őszintén szólva – „legszívesebben Nagy-Britannia útmutatását követné. Egyáltalán nem sovíniszta, beszédjében és egész magatartásában mérsékelt és megfontolt, józan. ...Ő és Huszár is felkeléseket várnak az idegen uralom alá helyezett területeken ... nyomatékosan állították, hogy készek alávetni magukat, bármilyen eredményt is hozna egy népszavazás, amely nélkül lehetetlen fenntartani a tartós békét Európának ezen a részén”^{28/a}

1920 májusában Budapesten vizsgálódott a Munkáspárt parlamenti küldöttsége, különös tekintettel a „fehér terror”-ra. Június 3-i jelentésükben „igazolhatatlannak” minősítik Troubridge megállapításait („az élet itt olyan biztonságos, mint Angliában;... ez egy keresztény kormány egy keresztény országban”) Szerintük viszont „...sem a kormányzó, sem pedig a kormány nem elég erős ahhoz, hogy rendbe tegye a dolgokat ... megdöbbszörítő volt

⁸² PRO FO 608 vol.17 file 56/1/4 N°20084 57.o.
N°20785 341-347.o.

DBFP vol.II. N°33 447.o.

Ránki György: a Clerk-misszió történetéhez Történelmi Szemle 1962/2 185-186.o.

⁸³ A 2. világháború után a budapesti brit politikai misszió vezetője.

⁸⁴ „Kis hadserege, tisztjei és katonái mind odaadással szolgálják őt, és támogatnák minden politikai és politikai párt ellenében. Erős ember, akiben meg lehet bízni. Nem fogja megengedni, hogy bármely politikai csoportosulás elrontsa Magyarország esélyeit a békére, és bizonyára kiáll a rend és az igazság mellett, és semmilyen pártérdek nem fogja őt befolyásolni.”

PRO FO 608 vol.17 file 56/1/4 N°20772 314-316.o.

^{26/a} Sakmyster 2001 53-54.o.

⁸⁵ PRO FO 371 vol. 3518 file 5842

⁸⁶ u.ott N°171992

^{28/a} PRO FO 371 vol. 3518 file 5842 N°176995

számunkra, hogy a kormányzó csodálatát fejezte ki az olyan tiszték iránt, mint Héjjas és Prónay, akik ellen rettenetes vádakot emeltek, ...a nevezettek még mindig a hadseregben vannak, a kormány fizeti őket, s ők a legjobb tiszték a miniszterelnöktől és kormányzótól kapott információk szerint”. „...Horthy tengernagy egy interjúban elismerte, hogy terrorista bandák (meg)támadják a zsidókat és a baloldaliakat, de bevallotta, hogy ő maga erőtlően megállításukra. A beismerés meggyőzte Josiaht alapvető komolytalanságáról, s hogy alkalmatlan az uralkodásra.” A delegáció legbefolyásosabb tagja, Josiah Wedgwood ezredes, képviselő, minden befolyását latba vetette a magyar kormányzat és Horthy lejáratására, tönkretételére. Július 8-án képviselőtársának, Lloyd George miniszterelnök munkatársának, Cecil Harmsworth-nek (Lord Rothermere fia) átadta jelentésük egy példányát, más dokumentumokkal. „...Azt mondja, Magyarországon két kormány van, egy polgári és a hadsereg, és az utóbbi felelős a terrorért. Magyarországon nagyon erős az antiszemitizmus és az antikommunista érzület. ...Hohler gyenge és befolyással nem rendelkező ember (gróf Bánffy Miklós külügyminiszter szerint „...a legbefolyásosabb követ nálunk”), aki túlságosan azonosul a régi rezsim embereivel” – helyette liberális szellemiségű képviselőt kell küldeni Budapestre, „...ahol a brit presztízs rendkívül magas, s ahol leginkább készek megfogadni a brit tanácsot”.

Július elején Curzon-nek javasolja Hohler leváltását, mert félreinformálja a külügyminisztériumot és „...személyes barátsága Horthy tengernaggal – úgy tűnik – inkább veszély, mint előny ...a gyalázatos gaztettek védelmezőjévé vált.”

Horthy, aki fogadta a delegációt, megjegyezte, hogy amikor Kun Béla volt hatalmon, Őfelsége kormánya nem lépett fel ellene – ezt neki és kormányának tartogatták...^{28/b}

1920 szeptember 12-én a gödöllői nyári rezidencián a kormányzó – Bánffy Miklós külügyminiszter jelenlétében – munkavacsorán látta vendégül Athelstan Johnson ügyvivőt, akinek „...kifejezte csodálatát Nagy-Britannia és szerepe iránt, amelyet, mint erkölcsi és civilizációs erő, a világtörténelemben játszott és játszik, (de) félelmét is, hogy Őfelsége kormánya alábecsüli a bolsevizmus látens erőit Angliában.” Megbeszélésük felölelte az aktuális kérdések széles körét: az országgyűlés jogköre, a trianoni békeszerződés ratifikációja, általános amnesztia, „...a felszín alatti nyugtalanság Magyarországon”, a tatabányai bányászok előtt mondott beszéde. Kijelentette: „...nem engedi, hogy százezer ember, aki most a hadseregtől húz fizetést, utcára kerüljön és éhezzen - valamit tenni kell a leszereltek érdekében. ...Hagyhatja-e jó lelkiismerettel az antant, hogy Magyarország harmadrangú hatalommá váljon, amikor ő becsülettel meg kívánta védeni Európát a bolsevikoktól, míg a csehek, osztrákok és szerbek becsületlenül cserbenhagyták az antantot? ...Senki sem jöhet el az admirálistól úgy, hogy ne érezné: erkölcsösen beszél, abszolút becsületes és őszinte.” A diplomata végül megjegyezte: a bolsevizmust és szocializmust illetően öméltóságának még sokat kell tanulnia, hogy megérthesse azokat a reális tényeket, amelyekkel Európa ma szembesül; szerencsétlen dolog, hogy a kormányzó katonai környezete reakciós, és hogy ő vakon bíz a személye iránti lojalitásukban.^{28/c}

November 6-án – kérésére – Horthy rendkívüli kihallgatáson fogadta az ügyvivőt. A téma „...egy állítólagos monarchista puccs Közép-Európában, melynek kapcsán Ludendorff és az ő (Horthy) nevét is emlegetik.” A kormányzó válaszában kifejtette: többé-kevésbé tudatában van ezeknek az „összeesküvéseknek”, melyek személyes célokat szolgálnak, mint például Rakovszky parlamenti elnöknel. Legitimistának tekinti magát, mint aki hűségesküt

^{28/b} u.ott vol. 3549 file 6013 N° 203729
vol. 4853 file 9117 N° C713

C.V. Wedgwood: The Last of the Radicals. Josiah Wedgwood 137.o.

Charles Howard Smith, a Foreign Office Közép-Európai Ügyosztályának referense 1928. december 18-án ezt jegyezte fel egy iratra: „...Wedgwood ezredes az egész világ zsidósága szószólójának tette meg magát.”

PRO FO 371 vol. 12937 file 1198 N° 9640

^{28/c} u.ott vol. 4855 file 1688

tett az ex-császárnak, „...de bármely Habsburgnak a magyar trónra való visszatéréséről szó sem lehet ma, és hosszú ideig – az katasztrófa lenne az ország számára.” Athelstan Johnson emlékeztette őt arra, hogy ez nem lehet kérdés, „...de sok vezető zsidó báró és kereskedő szoros kapcsolatban van a karlistákkal, mert azt remélik, egy más rendszer alatt a zsidóknak kevésbé lesz félnivalójuk, mint manapság.” Távozás előtt – mint szokta(!) – hangsúlyozta egy széleskörű amnesztia jelentőségét, és biztosította a kormányzót, hogy egy mielőbbi teljes amnesztia nemcsak külföldön emelné tekintélyét, de növelné népszerűségét honfitársai többsége körében is, „...ám ennél is fontosabb, hogy jótékony gazdasági hatása lenne, stabilizálva nemcsak a belső rendet, hanem a nyugati hatalmakkal kapcsolatos kereskedelmi és pénzügyi viszonyokat is.” Teleki Pál miniszterelnökségét megvitatva Horthy „...megvetően nyilatkozott a nemzetgyűlésről, amely nélkül könnyebb lenne kormányozni. Eltűnődött – jelenti az ügyvivő – amikor azt mondtam neki, hogy Magyarország egyetlen kormánya sem várhat el kedvező megítélést a (brit) Alsóházától vagy a francia Kamarától, amelyet nem támogat a magyar parlament.”^{28/d}

Az 1920-as évi összefoglaló jelentés ismerteti a kiemelkedő magyar közéleti személyiségek életpályáját; legfontosabb megállapításai Horthyról: „...tiszteletet parancsoló megjelenésű, abszolút egyenes jellem, bár közvetlen környezete által befolyásolható ...Külpolitikát illetően kész meghallgatni a külföldi diplomátákat; ízlésében és rokonszenvében kimondottan angolbarát.”⁸⁷

Közismert, hogy az 1920. márciusi kormányzó-választáson Horthy volt az angolok jelöltje. Athelstan Johnson szerint Horthy „...valójában mi teremtményünk, (és) közel s távol a legalkalmasabb személy Magyarország belső viszonyainak konszolidálására.⁸⁸ De azt is látta, hogy „...gyenge jellem, akit a legutóbb meghallgatott befolyásol a legjobban.”⁸⁹ J.F. Montgomery amerikai követ (1933-41) így ír erről: „...Kevésbé ismert, hogy Horthyt nagyrészt Nagy-Britannia jóvoltából választották az ország kormányzójává. ...Troubridge tengernagy, aki a szövetséges misszió vezetője volt Budapesten, értésre adta, hogy Horthy jó választás lenne. A brit haditengerészetnek talán még nagyobb szava volt a dologban, mint a külügyminisztériumnak. Horthy mindig is őszinte csodálattal adózott a brit haditengerészetnek.”^{31/a}

Az 1921-es „királypuccsok” idején, amikor cseh és szerb katonai invázió fenyegette az országot, a formálódó kisantantot csak Anglia tartotta vissza, de ehhez kellett Horthy „helyállása”, amihez Hohler sőt Curzon külügyminiszter is gratulált. „...Az incidens története a magyar kormány és a magyar nép politikai ítéletképességének bizonyítéka.”⁹⁰ Hohler maga is tevékenyen részt vett a válság megoldásában: október 23-án közölte a trónkövetelő megbízottjával, hogy Nagy-Britannia „...sohasem fogja elismerni Károly királyságát” a fenyegető háború veszélye miatt.⁹¹

Magyarország és államfőjének, kormányának nemzetközi megítéléséről a '20-as évek derekán így ír Sakmyster: „...Külföldön, különösen Nagy-Britanniában, egyre többen csodálattal adóztak Bethlennek – és közvetve Horthynak – az ország gazdasági stabilitásának helyreállításért. A brit politikusok többsége a Horthy-rendszert egyébként is angol találmánynak tartotta, és most megnyugvással konstataálta, hogy a rendszer valóban a lehető legjobb megoldásnak bizonyult Európa olyan részében, ahol a demokratikus hagyományok sohasem tudnak gyökeret eresztetni. Horthy állama ugyan nem tökéletes – érveltek – de a

^{28/d} u.ott, vol.4862 file 1763

⁸⁷ „Kiemelkedő szerepet játszott Sir George Clerk 1919 novemberi tárgyalásain; nagyrészt ő a felelős a törvény és rend helyreállításáért az országban a kommunista kormány megdöntése és a román megszállás folytán kialakult anarchiában.” PRO FO 371 vol. 6140 file 1632

⁸⁸ 1920. július 12-i jelentéséből idéz Sakmyster 2001 87.o.

⁸⁹ PRO FO 371 vol. 4860 file 1710

^{31/a} J.F. Montgomery: Magyarország, a vonakodó csatlós Zrínyi Bp. 2004 65.o.

⁹⁰ Hohler jelentéseiből idéz Sakmyster 2001. 101., 104.o.

⁹¹ u. ott 116.o. Az iratot közölte Karsai Elek a Levéltári Közlemények 1968/ 1. számában

magyar vezetők legalább megbízhatóak, és Magyarország annak a néhány közép-európai államnak az egyike, ahol valódi kísérlet történik a nehéz helyzet megoldására.”⁹²

1924 márciusában Hohler utasítást kap Londonból, jelentse, milyen kötelezettségeket vállalt a magyar kormány Sir George Clerknek 1919-ben. Válaszában a követ lesújtó képet rajzol a korlátozott választójog alapján s részben nyílt szavazással megválasztott képviselőház tevékenységéről, melyre a pártok közti marakodás, személyes vádaskodás, kis visszaélések, idejétmúlt incidensek felemlgetése és végeláthatatlan beszédek a jellemzők.^{34/a} Többször, 1922-ben és 1923-ban, brit képviselő jelenlétében is, órákon át tárgyalt a választójog kiterjesztéséről a kormányzóval, Angliára hivatkozva, ahol szintén riadalommal fogadták, de a legjobb eredményt hozta minden alkalommal, míg „...a nyílt szavazás ellene mond minden modern választási és kormányzati elvnek; korlátozza a szabadságot és közveszélyt jelent, mert elégedetlenséget gerjeszt; ez az egyik ok, amiért kormányát kórusban kritizálják, Beneš Magyarországot feudálisnak nevezi, őt magát Angliában megbélyegzik mint reakcióst, és a baloldali pártok minden országban hidegen, ha nem meglepődéssel szemlélik az ország szerencsétlen helyzetét és számtalan nehézségét.” Horthy, aki korábban fogékonynak mutatkozott az általa kifejtettek elfogadására, az utóbbi hónapokban megváltozott, s „...fenntartja azt, hogy a nép többsége nem képes megfelelően élni a választójoggal; a tudatlan tömegeket félrevezetik a megtévesztő demagógok, kik Utópiát ígérnek nekik, ...de akiknek egyetlen valós célja a hatalom (maguknak való) megszerzése.” Ezt a változást ő Horthynak a politikusokkal kapcsolatos „szerencsétlen tapasztalatának” tulajdonítja: „...civakodásuk, intrikáik, törtetésük és féltékenykedésük undorítja őt; keserűen panaszkodik, hogy nehezen talál akárcsak tíz becsületes és rátermett embert, akiknek nincsenek egyéni céljai, s csupán az ország jólétével törődnek.” Hohler fogalmazza meg először, s utána sokan mások, hogy 1920-ban „...Horthynak elkerülhetetlenül és állandóan bele kellett avatkoznia a közügyekbe, de az idő és az események előrehaladtával fokozatosan visszaszorult szigorúan alkotmányos pozíciójába; most, hogy a kormány teljesen normálisan működik Bethlen gróf irányításával, a kormányzó alig több, mint névleges vezető, bár mindent élénk figyelemmel kísér, és egyáltalán nem hagyható figyelmen kívül.”

A Foreign Office-ban többen és részletesen véleményezték Hohler jelentését, megállapítva, hogy a kormányzóról küldött értékelését tények támasztják alá. A szocialisták és a legitimisták, feudális földbirtokosok(!) által kiátkozott kormánynak nincs alternatívája; mind a szélsőjobb, mind a szélsőbal befolyásának iránytszabó érvényesülése anarchiához és káoszhoz vezetne. Idéznek a Clerk-jelentésből: „... Meggyőződtem Horthy őszinteségéről és hazafiságáról... fel kell jegyezni azt a tényt, hogy a koalíciós kormány végső jóváhagyása... két olyan embernek tulajdonítható, kiknek neve inkább reakciót sugall: Apponyi grófnak és Horthy tengernagynak.” Lampson aláhúzza: „...Hohler szoros személyes barátságának a kormányzóval ...kétségtelenül olyan határozott politikai értéke van, mely nem lebecsülendő. Budapesten egyetlen külföldi képviselőnek sincs hasonló azonnali és kész bejutási lehetősége Horthy tengernagyhoz és Bethlen grófhhoz, és mindkettőjüknél nagy a személyes befolyása.” Sir Eyre Crowe, a külügyminiszter állandó helyettese egyetértett Lampson-nal, és a magyar ellenzéknek Angliában Hohler ellen folytatott aknamunkáját igazságtalannak és gonosznak, kártékonynak nevezte. Alatta Ramsey MacDonald miniszterelnök jóváhagyó aláírása.^{34/b}

Hohler utóda, Sir Colville Barclay, elődjéhez hasonlóan magyarbarát volt, s mint ilyen, nagyon népszerű a magyarok körében. A F.O. Central Department kérésére 1926 júliusában összeállítást készít Magyarország vezető személyiségeiről. „...Horthy méltóság teljes szerepet játszott Sir George Clerk 1919. novemberi tárgyalásain, és főleg ő volt a felelős a törvény és rend helyreállításáért az országban, a bolsevik rezsimet és a román

⁹² Sir Miles Lampson, a brit külügyminisztérium közép-európai osztálya vezetőjének véleményét idézi Sakmyster 2001 132.o.

^{34/a} „...Inkább állatkert (bear garden), mint komoly törvényhozó testület”

^{34/b} PRO FO 371 vol. 9902 file 5539 C4501/21/21

megszállást követő anarchia után. Parancsoló megjelenésű, modora a nyílt és őszinte tengerészé, mely kifejezi egyenes jellemét. Kormányzósága korábbi szakaszában tett néhány olyan kijelentést, melyek csaknem bonyodalmakhoz vezettek a szomszédos országokkal, de azóta mérsékletet tanult, és most az ügyek intézését teljeséggel ráhagyja a felelős kormányra.”^{34/c}

1927 június 11-én Barclay megküldi a Budapestre kinevezett brit katonai attasénak, Parry-Jones őrnagynak Horthy kormányzóval folytatott beszélgetéséről készült „titkos” jelzésű jelentését.

„...A legszívélyesebben fogadott és fáradhatatlanul beszélt csaknem 40 percen át. Teljes nyíltsággal és a legszenvedélyesebben osztotta meg velem nézeteit számos témáról. Érkezésemet jelzésnek tekint, hogy végre megszűnt a fegyverzetellenőrzés „mumusa” (bugbear) Magyarországon, majd azokról a jövőbeli problémákról beszélt, amelyekkel Magyarország és általában a nyugati civilizáció szembesül. Azt mondta, Európa számára a zsidóság jelenti a valóságos veszélyt. Nem azok a zsidók, amit ez a szó jelent Angliában, ahol sok zsidó tölt be felelős állásokat, és valóban érdekelték az ország jólétében, hanem akik Közép-Európában és Oroszországban vannak. ...A zsidók az okai mindennek: az oroszországi borzalmaknak és szenvedéseknek, az osztályharcnak és forradalomnak, a bolsevik propagandának, a kelet-európai kaotikus állapotoknak, s annak, hogy a féltékeny és elégedetlen keleti népek a Nyugat ellen támadnak. Hol szálljunk szembe ezzel a veszéllyel? Lengyelország, Csehszlovákia és Románia el fog tűnni, mint füst a szélben. ...Nyilvánvaló, hogy Magyarország az az első erősség, amely ellen a keletiek felvonulnak. Magyarország a harcosok nemzete, kiáll a rend és a haladás mellett. Így biztos, hogy Magyarország és Nagy-Britannia céljai azonosak. Ez lévén a helyzet, e két országnak a legjobb viszonyban kell lennie.” Az őrnagy kérdésére, hogy mit tesz majd Németország, az felelte, hogy a nyugati hatalmak mellé áll; a német nép és munkásosztály nagy tömegei anti-bolsevisták, s természetesen a hadsereg is az. „...Kifejeztem azt a reményemet, hogy sikerül valódi baráti viszonyt kialakítani a magyar tisztekkel, s hogy fő célom megismerni a magyar hadsereget. Ezt megígérte, és biztosított, hogy ehhez minden könnyítést megkapok. ...Majd kijelentette: neki boldog élete volt, de a legboldogabb abban a pillanatban lenne, amikor átadhatná a kormányzást másnak – ekkor színpadias mozdulattal felkapott egy, asztalon lévő iratcsomagot és undorral levágta. ...Azzal fejezte be, hogy hosszasan felsorolta azokat az igazságtalanságokat, amelyeket Magyarország a trianoni béke következtében elszenvedett. ...A kihallgatás lezárásaként kifejezte mélyeséges tiszteletét és csodálatát Nagy-Britannia és céljai iránt.”

A minisztérium egyre magasabb beosztású tisztviselőinek megjegyzései:

W.H.B. Mack: „...Az a megkülönböztetés, amelyet Horthy tengernagy tesz a tiszteletreméltó és közönséges zsidók között, ugyanaz, mint amit a zsidók tettek a numerus clausus törvényt illetően. A zsidók aligha jelentenek hatékony fenyegetést Magyarországon, ahol csupán a lakosság 5%-át alkotják. A tengernagy megjegyzései Orosz- és Németországról érdekesek.”

O.C. Harvey: „...Horthy tengernagy zsidó-felosztása a szokásos Morning Post-féle. Úgy látszik, a bolsevizmus az agyára ment.”

Sir William G. Tyrrell, a Politikai Hírszerző Osztály vezetője: „...Horthy tengernagy kétségtelenül túlértékeli a zsidó befolyást, de ami a kontinenst illeti, mi hajlamosak vagyunk lebecsülni azt.”^{34/c-1}

1928. június 26-án, egy évvel a Daily Mail-cikk: „Hungary’s Place in the Sun” megjelenése után Lord Charnwood levelet írt Horthynak, melynek másolatát megküldte Tyrrellnek; célja a kormányzó tájékoztatása a hivatalos brit állásponttól a revíziós kampányt illetően – erről a minisztériumi megjegyzések tanúskodnak.

^{34/c} u.ott, C 12231

Gábor Bátonyi: Britain and Central Europe 1918-1933 Clarendon Oxford 1999 144.o.

^{34/c-1} PRO FO 371 vol. 12180 N° C5330

Smith: „...Lord Rothermere és újságjainak kijelentései a trianoni békeszerződés revíziójának érdekében semmilyen befolyást nem gyakorolnak országunk népére. Némi múltó sajnálatot ébreszthetnek, ...de gyakorlati hatásuk szinte semmi. Rothermere-nek nincs politikai befolyása vagy jó hírneve...kevésbé ismert és kissé népszerűtlen, és valamennyi párt, a konzervatív, a liberális és a szocialista is utálja politikailag...A magyarok iránt érzett szimpátia nem nyilvánul meg gyakorlati tényekben. Tudjuk, hogy az angol flotta nem hajózhat be Budapestre, Bukarestbe, Belgrádba vagy Prágába, s ugyanilyen valószínűtlen, hogy a brit hadsereg vonuljon be ezekre a helyekre. Érezzük, hogy az új határok megvonása – különösen Magyarország esetében – súlyos csapás (calamity) volt, de ezek bármilyen megváltoztatása csak újabb szerencsétlenséget hozna, hacsak az nem történne a közvetlenül érdekelt államok közötti baráti megegyezéssel, saját országunk, vagy más, távolabbi országok által gyakorolt nyomás nélkül. A legkomolyabban szeretnénk látni a baráti érzés növekedését és a baráti kapcsolatokat Magyarország és a szomszédos országok között.”

Július 17-én kelt válaszában Horthy kijelenti: sem ő, sem kormányának egyetlen tagja sem beszélt Rothermere-vel; köszönetüket sem fejezték ki hivatalosan; még azt sem tudják pontosan, mi indította őt arra, hogy fellépjen érdekükben. Az elűzöttektől kapott számtalan köszönetnyilvánítást, azoktól, akinek javait elkobozták, akiket börtönbe vetettek kémkedés vádjával, akik egy élet munkája után egy fillér nyugdíjat nem kapnak, szegények és hajléktalanok.” ...Nagyon jól tudjuk, hogy akciója kellemetlen a felelős köröknek, s nem táplálunk hiú reményeket.” Véleménye szerint az a mód, ahogyan kezelték Magyarország ügyét a békeszerződésekkel és azóta is, ellentétes a brit józansággal és igazságérzettel. Annak adnak kifejezést a Lordok Házában és az Alsóházban, három munkáspárti képviselő is, pedig a Labour Party mindig barátságtalan volt, reakciónak tartva bennünket. Természetes, hogy azok, akik javakat és területeket nyertek, örök békét és a háború eltörlését akarják, de először igazság, aztán béke! (Aláhúzás az eredetiben – AL)

Smith véleménye: „...Ez hasznos. Kétségtelenné teszi, hogy Magyarország urai tudatában vannak annak, hogy Rothermere lord nem töri át a jeget itt, és hogy valójában árthat ügyüknek. ...Semmi élesség nincs a levelében, csak egy egyenes tengerész személyes nézetei.”^{34/c-2}

Horthy 1929. szeptember 29-i makói beszédének egy részletét, melyben az angol munkáspárti vezetők hazafiságát méltatta, csak a baloldali Manchester Guardian közölte. Barclay utódja, Viscount Chilston azonnal jelent a szokatlan hangvétellű beszédről, melyet úgy magyaráz, hogy „...a kormányzó úgy látszik, figyelembe vette Lord Rothermere számos alkalommal adott tanácsát, melyet a múlt héten üzenet formájában is megismételt „Az Est”-en keresztül, hogy ugyanis Magyarországnak rendszerváltásra (!) van szüksége.” Év végi értékelő jelentésében ezt bővebben fejtegeti: „...A leszerelés, a kisebbségek és a döntőbíráskodás kérdésében azt hiszik, nagy támogatást várhatnak az új (munkáspárti – AL) brit kormánytól. Ugyanakkor minden (társadalmi) osztály és politikai párt, beleértve a jelenlegi rendszer támogatóit, teljességgel megértette, hogy Magyarország nagyobb valószínűséggel akkor tarthatja meg Nagy-Britannia szimpátiáját és érdeklődését, ha politikai intézményeit és közjogait demokratikusabb jelleggel átalakítja. Ez volt a fő mondanivalója az elmúlt évben Lord Rothermere számos üzenetének, kijelentésének és tanácsának, hogy mindenáron biztosítani kell az új brit kormány jóindulatát, s ezzel Bethlen is teljességgel egyetért. ...A belső helyzet egyik jellegzetessége, melyet kétséget kizáróan és megelégedéssel kell hangsúlyozni, a kormányzó személye iránti növekvő tisztelet, akinek népszerűsége és tekintélye vitathatatlan. Körültekintő és meggondolt viselkedése, és az a bölcs belátás és megfontoltság, melyet elsajátított (he imposed upon himself), hivatala korábbi szakaszainak virtuskodása (kalandorkodása – escapades) után, megnyerte számára minden társadalmi

^{34/c-2} u.ott, vol. 12936 file 181 N° 5093,

osztály rokonszenvét és nagyrabecsülését, kivéve a kevés ultra-legitimistát és monarchistát.^{34/d}

1930-as évi jelentésében Chilston szó szerint megismétli a Barclay által írt 1926-os jellemzést Horthyról, hozzátéve, hogy „...őszintesége, szerénysége és bölcsessége, melyet az utóbbi években mutatott, kétségtelenül megerősítette helyzetét.”^{34/e}

Horthy minden Magyarországra látogató brit személyiséget személyesen fogadott. „...Előttük mindig hangsúlyozta Anglia iránti barátságát és a két nép közös sorsába vetett hitét. Leghőbb reménysége, mondta többször, hogy Nagy-Britannia végül beavatkozzon a kontinens ügyeibe, és a békeszerződések békés revíziójára irányuló mozgalom s a bolsevizmus elleni harc élére áll.”⁹³ Hangsúlyozta, hogy a békeszerződések revízióját és az elvesztett területek visszaszerzését kizárólag békés eszközökkel és - lehetőleg – Anglia döntőbíráskodásával kívánják elérni – ennek adott hangot 1936 májusában, VIII. Edwardnak írt levelében.⁹⁴

J.F. Montgomery amerikai követről, aki 1933 és 1941 között képviselte hazáját Budapesten, így írt Frank Tibor: „... Montgomery csodálta Horthy admirálist...a pernyi pontossággal működő államfő, a kormányzat hangsúlyosan hierarchikus rendje, a külügyi apparátus megbízhatónak tűnő rutinja azt az érzést keltették az amerikai diplomatában, hogy erős és alkalmas kezekkel vezetett országban van. A követre emellett nagy benyomást gyakorolt a magyar kormányzó katonás fellépése, ellenállhatatlan kedélye. Élete legvégéig úgy emlékezett rá, mint aki nagyon remek valaki és nagyon csodálatos ember.”^{36/a} „...Az amerikai külpolitika, s így az amerikai misszió vezetői Budapesten mindig is a Habsburgok ellen, Horthy mellett tették le voksukat. H.H. Bandholtz tábornok 1919-20-ban és Nicholas Rooseveltt követ (az elnök távoli unokatestvére) a harmincas évek elején egyaránt nevetségesnek állították be a Habsburg főhercegeket, és Horthy kormányzásának útját egyengették. Ebbe a hagyományba illeszkedett Montgomery tevékenysége is...”^{36/b}

Sir Austen Chamberlain, volt külügyminiszter, a későbbi miniszterelnök féltestvére magánlátogatás formájában bár, de az angol kormány félhivatalos megbízottjaként 1936 tavaszán végig utazta egész Közép-Európát, hogy tájékozódjon a helyzetről és a megoldás lehetséges módzatairól. Budapesten megbeszéléseket folytatott a kormányzóval, Gömbös miniszterelnökkel, Kánya külügyminiszterrel – a fő téma a békeszerződés területi revíziója volt. Horthynak kijelentette: „...Várjon türelemmel, megígérhetem, ha az alkalmas pillanat eljön, Anglia segíteni fogja Önöket.”⁹⁵

Augusztusban Horthy Berchtesgadenben tárgyalt Hitlerrel, akit óvott „... a Nagy-Britanniával való haditengerészeti rivalizálástól...nem tanácsos Angliát alábecsülni vagy provokálni, mivel a brit birodalom óriási tartalékokkal rendelkezik. Ezért a legjobb megoldás az lenne, ha Németország szövetségre lépne Nagy-Britanniával, és így nem ismétlődne meg

^{34/d} „...Ha magyar munkásság soraiból is kiemelkedik majd egy magyar MacDonald, Henderson és Snowden, akik átérezve hazájuk érdekeit, hajlandók amellet úgy síkraszállni, mint az angol munkásság nagy vezérei tették azt Hágában, akkor a magyar munkásság képviselői is bizonyára szívesen látott részesei lesznek az ország aktív kormányzásának.”

Dr. Rácz Iván András, az MTI tudósítójának szeptember 30-i jelentése Londonból

PRO FO vol. 13664 file 109 N° 7597

Vol. 14393 N° 4530

^{34/e} u.ott. vol. 15243 file 187 N° 253

⁹³ Sakmyster 2001. 149.o.

⁹⁴ u.ott, 178-179.o.

^{36/a} J.F. Montgomery: i.m. 18.o.

^{36/b} Rooseveltt követe Budapesten – John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései 1934-1941 Kiadja.

Frank Tibor Corvina Bp. 2002. 55.o.

⁹⁵ Kányát intette, nehogy Olaszország, Németország és Lengyelország segítségével, háború útján próbáljuk meg visszaszerezni elvesztett területeinket.

Arday Lajos: Az Egyesült Királyság és Magyarország – Nagy-Britannia és a magyar-angol kapcsolatok a 20. században Mundus Bp. 2005. 111-112.o.

az első világháború előtti német vezetés által elkövetett hiba.”⁹⁶ Nem valószínű, hogy ezt a „Mein Kampf” ismeretében mondta volna Horthy, melynek ez volt az egyik központi mondanivalója... Egy másik beszámoló szerint azt tanácsolta Hitlernek, hogy „...az Angliával való barátságot tegye politikájának pillérévé, két oknál fogva: a tengeri hatalom biztosan legyőzne egy szárazföldi hatalmat egy háborúban, és az angol volt az egyedüli nép, amely képes volt uralkodni a világ fölött.”⁹⁷

1937 februárjában Horthy Montgomery előtt „...mértatta a Mussolini által végzett nagyszerű munkát, (s) azt mondta, hogy a diktatúra sokkal előnyösebb a demokratikus kormányzati formánál, feltéve, hogy a diktátor nem megy túl messzire.... A kormányzó megjegyezte, hogy ő nagyon szereti az angolokat, és hogy ő bejárta az egész világot, és azt tapasztalta, hogy ahol az angolok az urak, mindenhol rendben mennek a dolgok; mégis az a véleménye, hogy Anglia ma már dekadens nemzet és hanyatlóban van.... Napjainkban a bolsevisták felforgató tevékenysége a fő veszély.”^{39/a} Decemberben azt fejtegette az amerikai követnek, hogy „...a Népszövetség csupán a francia külügyminisztérium nyúlványa, ... és nagyon keserűen emlegette a Magyarország elleni vádaskodást Sándor király halálával kapcsolatban, (s) ...hogy a kisebbségekkel való bánásmódra viszont a Népszövetség ügyet sem vetett.”^{39/b}

Még abban az évben Sir Frederick Leith-Ross Horthyt „...nagyon értelmes és józan embernek” ismerte meg, akinek leghőbb vágya, hogy megőrizze országa szuverenitását. Az akkor európai körúton lévő Joseph Davis, Rooseveltnél különmegbízottja hosszasan tárgyalt a kormányzóval; a jó erőben lévő és magabiztos Horthyt „...az egyik legerősebb és legrátermettebb férfinak” találta, akivel csak találkozott Európában.⁹⁸

1938 augusztusában Horthy és felesége egy flottaparádéra kapott meghívást Kielbe. Hitler ajánlatot tett, hogy Német- és Lengyelországgal együtt támadják meg és osszák fel Csehszlovákiát, s felkínálta egész Szlovákiát. A kormányzó, aki tisztában volt azzal, hogy a csehszlovák Európa egyik legmodernebb fegyverzetel rendelkező hadserege, míg a magyar kicsi, kiképzetlen és gyakorlatilag fegyvertelen, elutasította a csábító lehetőséget azzal érvelve, hogy egy ilyen támadást „... Nagy-Britannia tíz év alatt sem bocsátana meg.”⁹⁹ Sőt továbbmenve „...nem titkolta aggodalmát Anglia magatartásával kapcsolatban, és figyelmeztette Hitlert, hogy egyáltalán ne vállalkozzék az akcióra, mivel meggyőződése szerint az háborúra vezetne, amelyben Németország vereséget szenved, mert az angol hajóhaddal találná szembe magát. Anglia egy koalíciót hozna létre, s bár gyakran veszít csatákat, „végül mindig megnyeri a háborút”.¹⁰⁰ „...Titokban Londont és Párizst is tájékoztatták a németek harcias nyilatkozatairól.”¹⁰¹ Horthy, aki „...elsőként még mindig Nagy-Britanniához fordult, ...szeptember elsején fogadta George Lansbury angol munkáspárti politikust”, aki egyetértett a kormányzónak azzal az elképzelésével, hogy a háborús feszültséget egy öthatalmi konferencia oldhatná, melyet az amerikai elnök hívhatna össze. Október 8-án levelet intézett Neville Chamberlain miniszterelnökhöz, s felidézve testvére ígéretét, segítségét kérte – München után! – a magyar területi igények kielégítésre. A Foreign Office által fogalmazott válasz semmitmondó volt.¹⁰² Decemberben Barcza György londoni követünknek kijelentette: „...ha választani kell, sokkal szívesebben látja

⁹⁶ Sakmyster 2001. 181.o.

⁹⁷ Macartney: i.m. I. 207.o.

^{39/a} Frank. i.m. 123-124.o.

^{39/b} u.ott, 158.o.

⁹⁸ Sakmyster 2001 184-185.o.

⁹⁹ u.ott, 202.o.

¹⁰⁰ Hitler felindulva ráordított: „Lehetlen, badarság! Fejezze be! Horthy felháborodottan távozott, s ettől kezdve mindvégig feszült és ellenséges maradt a kormányzó és a Führer viszonya.

Macartney: i.m. I. 319.o.

¹⁰¹ Sakmyster 2001 203.o.

¹⁰² u.ott, 204-205, 218.o.

Magyarországot brit befolyás alatt, semmint hogy német járszalagra kerüljön; ...tudassa a Foreign Office-szal: Anglia őszinte és lelkes híve marad, és mindent megtesz London jóindulatának megnyeréséért. ...Barcza tájékoztatta Londont arról, hogy Horthy szívesen fogadna egy hivatalos angliai meghívást”, ezt azonban a bekövetkező események időszerűtlenné tették.¹⁰³ „...Horthy akkor, de még sokkal később is, ...abban a gyermekes tévhitben ringatózott, hogy mivel ő jól fekszik Angliában és Amerikában is, baj nem érhet minket, mert ha a németek maradnak alul, akkor az ő személye majd minden bajból kihúz. Horthy akkor egyénileg még tényleg jól is feküdt Angliában; mint világot járt volt tengerészben, aki Otrantónál hősiiesen és „gentlemanlike” viselkedett Kerr admirálissal szemben, s mint úri megjelenésű, korrekt felfogású emberben az angolok rokonszenves államfőt láttak benne. Horthynak ez a tisztán egyéni hírneve és népszerűsége egészen 1941 áprilisáig tartott.”¹⁰⁴

1939 januárjában a brit és az amerikai követ előtt Hitlert örültnek nevezte, aki csak zűrzavart okoz a világban. Háború esetén „Magyarország utolsó leheletéig semleges maradna”, s ha a németek megtámadnák Magyarországot, „...az utolsó emberig harcolnánk ellenük.” „...A brit követ - a magyarokat nem kedvelő Sir Geoffrey Knox – „...elképzelhetőnek tartotta, hogy Horthy fehér lován rohamot vezényeljen nyolcvan millió német ellen, ám kételkedett abban, hogy a rohamban akár a kormány, akár a magyar nép követné őt.”¹⁰⁵

1939 november 16-án Montgomery azt jegyzi fel beszélgetésük után, hogy „...a kormányzó ... fel volt dűlva azon, hogy Oroszország benyomult Európába.^{47/a} ...Nem lesz más megváltás, mint valahogy véget vetni a háborúnak – aztán Németország, Anglia, Franciaország, meg mindenki más, Magyarország is, együtt a bolsevikok ellen, hogy kiűzzék őket Európából. ...Arra számít, hogy Oroszország elragadja Besszarábiát. ...Elismerően szólt az elnök (Roosevelt) béketörekvéseiről, a Finnországnak nyújtott támogatásáról...”^{47/b}

December 11-én Teleki miniszterelnök egy kényes kérdést érintett: a magyar légierő számára modern gépeket akarnak beszerezni. A katonák – akik csak a német hadsereget és hadfelszerelést ismerik - német gépeket akarnak, de ő – Teleki – felvetette, hogy amerikai repülőgépeket kellene vásárolni, s a kormányzó lelkesedett a gondolatért.”^{47/c}

1940 február 7-én a „...derülátó hangulatban lévő” kormányzó eldicsekedett a követnek, hogy a britek ideküldtek egy tengernagyot, hogy vitassa meg vele a tengeri hadviselés menetét. ...Nagyon hízelgett neki a britek gesztusa, ...hogy ennyire megbíznak benne, és Mr. Hitler sokért nem adná, ha tudná, mit mondott neki a tengernagy. Úgy számítok – folytatta – hogy a britek beküldik flottájukat a Dardanellákon át, és támadást intéznek Baku ellen ...valószínűleg így lehet a leggyorsabban véget vetni a háborúnak”.^{47/d}

¹⁰³ u.ott 207-208.o.

¹⁰⁴ Barcza György: Diplomataemlékeim 1911-1945 Európa-História Bp. 1994 I.k. 392.o.

Ekkor, Teleki Pál halálának napján – aki az angol irányzat legkövetkezetesebb képviselője volt a kormányban – a csalódott és elkeseredett angol követ, O'Malley, aki azzal kereste fel a kormányzót, hogy rávegye a régóta tervezett emigráns kormány kiküldésére, a jóváhagyott magyar katonai akció hírére Horthy szemébe vágta: „...ha sakálként jár a német oroszlan mögött, egy olyan országgal szemben, amellyel még alig írta alá örök barátsági szerződését, úgy országa ne reméljen sem megértést, sem rokonszenvet, sem kegyelmet a győztes Nagy-Britanniától és az Egyesült Államoktól ...neki magának pedig csak a megérdemelt megvetés és szegény lesz osztályrésze.”

Sakmyster 2001 243.o.

¹⁰⁵ Sakmyster 2001 215.o.

^{47/a} Lengyelország keleti felének megszállásáról van szó, a Molotov-Ribbentrop-paktum alapján

^{47/b} Frank: i.m. 249-250.o.

^{47/c} u.ott 257.o.

^{47/d} u.ott 260-261.o.

Kormányzóvá választása 20. évfordulóján, 1940. március 1-jén – többek között – VI. György és Roosevelt elnök is gratulált Európa egyik leghosszabb idő óta hivatalban lévő államfőjének, és dedikált fényképüket küldték.¹⁰⁶

A háború előtti utolsó angol követtel, Sir Owen O'Malleyvel¹⁰⁷ „...a kormányzó igen előzékenyen, sőt szívélyesen bánt, gyakran fogadta és látta vendégül is, és ilyenkor négy szemközt őt is biztosította őszinte angolbarátságáról.”¹⁰⁸

O'Malley, aki Sakmyster szerint Horthy csodálójává vált „...1939. november 8-i jelentésében ... azt írta, hogy amennyiben a brit külpolitika érdeke a magyar függetlenség és semlegesség megőrzése, úgy nem lehetnek Horthy tengernagynál jobb barátokra.” A fegyveres semlegesség fenntartását értékelve „...ezért is mondta 1940 márciusában Sir Alexander Cadogan, a külügyminiszter állandó helyettese Barcza Györgynek, hogy Horthy Európa vezetői közül az egyik legnépszerűbb és legnagyobb tiszteletnek örvendő államférfi, akit a britek különösen tisztelnek, hiszen lovagias tengerész és egyben úriember.”¹⁰⁹

Május 7-én Horthy Montgomerynek „... azt mondta, szörnyű helyzetben van, és sosem tudja, hogy másnap mit fog tenni, vagy mit tehet majd egyáltalában. ... Úgy tetszik, csak két választásuk van: vagy átengedik a németeket Románia felé, vagy megpróbálnak ellenállni a német megszállásnak ... azzal a pár száz katonával, akiket a németek bizonyára legázolnának. ... Olaszországban Mussolini az egyetlen, aki háborúzni akar ... bízunk benne, hogy a pápa és a király ... képes távol tartani az országot a háborútól. ... Ismeretei szerint Olaszország nincsen abban a helyzetben, hogy háborúzzon, ami egyébként is katasztrófához vezetne a világnak ezen a részén. ... Aztán hosszan beszélt a német légierőről, az amerikai repülőgépekről és a háború menetéről, mindvégig a szövetségesek szemszögéből. ... Megvető hangon szólt Hitlerről, és azt mondta, hogy mindenki gyűlöli ... a lengyelek, a csehek és ebben az országban is...^{51/a}

Május 25-én nagy örömmel vette át Roosevelt elnök levelét és dedikált fényképét, majd kijelentette: ...nem hiszi, hogy a németek egyetlen ugrással akarnának partra szállni Angliában; inkább majd először légi hadjáratot indítanak. ... Szovjet-Oroszország meg fogja támadni Besszarábiát ... és ezért Magyarország több katonát vonultat be, hogy ... megtehesse, amire képes a maga védelmében. ... Hitlernek fogalma sincs a hadvezetésről ... Magyarország helyzete olyan, hogy sorsának irányítása kicsúszott az ország kezéből”^{51/b} - mindez bizonyítja a kormányzó jó helyzetmegítélését.

Teleki Pál miniszterelnök 1940 elejétől napirenden tartotta teljhatalmú magyar képviselők küldését Londonba és Washingtonba. Horthy emigráns kormányt nevezne ki; a cseh, lengyel és jugoszláv példát követve Bethlen lenne a londoni miniszterelnök, Barcza a külügyminiszter. O'Malley azt javasolta, Horthy a hozzá hű csapatokkal vonuljon Szegedre, és vész helyzetben onnan Jugoszlávián át repüljön Londonba. Az elképzelést Londonban kedvezően fogadták, s 1941 januárjában Cadogan „... tájékoztatta Barczát, hogy amennyiben Horthy és kormánya Nagy-Britanniában menekülne, Öfelsége kormánya megtiszteltetésnek venné és elégedettséggel nyugtázná a lépést, valamint készen állna elismerni az emigráns kormányt.”¹¹⁰

1940 november 8-án Montgomery is tárgyalt az emigráns kormány tervéről. Chorin Ferenc”... arról számolt be, hogy ő és mások is arra biztatják Eckhardt Tibort és gróf Bethlent,

¹⁰⁶ u.ott 226.o.

¹⁰⁷ Unokaöccse, Raymond O'Malley egy nemzetközi könyvvizsgáló cég középszintű vezetőjeként dolgozott Budapesten a 90-es évek elején

¹⁰⁸ Barcza: i.m. I. 442.o.

¹⁰⁹ Sakmyster 2001 227.o.

^{51/a} Frank: i.m. 279-280.o.

^{51/b} u.ott, 284-285.o.

¹¹⁰ Sakmyster 2001 236-237.o.

Macartney: i.m. I. 598.o.

hogy hagyják el az országot, és menjenek ki Angliába vagy Amerikába ...hogy a külföldi hatalmak megértsék, mi a valódi helyzet Magyarországon; továbbá, ha a németek elfoglalnák az országot, új kormányt lehetne alakítani Amerikában vagy Angliában.” A követ megkérdezte az ország egyik leggazdagabb emberét, hajlandó lenne-e finanszírozni egy ilyen vállalkozást, s a válasz igenlő volt. Kánya is szorgalmazta, hogy elhagyják az országot, „...már csak ezért is, hogy megmeneküljenek a koncentrációs táborból”(!) A kormányzó is jó ötletnek tartotta, és azt mondta, hogy beszélni fog erről a miniszterelnökkel. Majd kijelentette: „...Egyelőre még a helyemen vagyok, és sokkal jobban kézben tartom a dolgokat, mint az a felszínen látszik. ...Igenis megtartom a parlamentet, de a náciakat kirúgom a Házból.” Búcsúzóul felszólította a követet: „...Mostantól fogva bármi történik, ...jöjjön egyenesen hozzám.”^{52/a}

Utolsó beszélgetésükre 1940. november 22-én került sor. Témák: Magyarország csatlakozása a Háromhatalmi Egyezményhez, az olaszok katasztrofális veresége Görögországban és a német békekezdeményezések Anglia irányába portugál közvetítéssel – „...a békekötés az egyetlen értelmes dolog, amit a szövetségesek tehetnek” - ^{52/b} zárta a kormányzó.

1941 április közepén Horthy levélben figyelmezteti Hitlert, hogy egy „...angliai partraszállás ezer veszéllyel járna, és még siker esetén sem vezetne semmire, hiszen a britek a hatalmas Royal Navy-re támaszkodva Kanadából és az Egyesült Államokból folytatnák a harcot.”^{52/c}

Horthy azonban, mint kapitány, nem volt hajlandó elhagyni az ország egyre veszélyesebb vizeken hánykolódó hajóját, és 1941 decemberében beállt a hadiállapot Magyarország és a két angolszász hatalom között. A távozóban lévő Howard Travers amerikai első titkárnak Horthy István „...apja és saját nevében rokonszenvét fejezte ki a szövetséges hatalmak iránt, és sajnálkozott, hogy nem vehet részt a nyugati hatalmak oldalán a németek elleni harcban.”

Erről beszélt feleségének Kiebben néhány nappal tragikus halála előtt: „...A fronton tapasztaltak alapján még jobban megerősödött benne az a meggyőződés, hogy a németek elvesztették a háborút, és azt is világosan látta, hogy ő sem a fronton, sem odahaza nem tud az ország helyzetén változtatni. Ezért úgy döntött, hogy hazatérte után el fog menni Angliába vagy az Egyesült Államokba, és megpróbál ott tenni valamit hazája javára.”^{52/d}

A kormányzó maga így búcsúzott Traverstől: „...Ne felejtse, hogy ez az úgynevezett hadüzenet nem törvényes, az országgyűlés nem fogadta el, én nem írtam alá.”¹¹¹ Az egyik követségi titkárt búcsúvacsorára hívták, amelyen – meglepetésére – parlamenti képviselők és kormánytagok is megjelentek. A háziasszony – Magyarország egyik legelőkelőbb családjának tagja – pohárköszöntőjében a gyors amerikai győzelemre emelte poharát. A repülőtéren búcsúztatáson „...a kormányzó szárnysegéde tolmácsolta a tengernagy és felesége jókívánságait, és hatalmas csokrot nyújtott át nekem – írta a követ felesége – (s)...miközben a repülőgép motorjait beindították, megjelent Horthy István, kezében hatalmas orchideacsokorral.”^{53/a}

1943-ban több csatornán folytak a „kiugrást” és fegyverszünetet előkészítő tárgyalások. A berni magyar követ Horthy személyes engedélyével és támogatásával vette fel a kapcsolatot Royall Tyler amerikai diplomatával, aki évekig élt Budapesten, mint a Népszövetség magyar kormány mellé rendelt gazdasági tanácsadója. A folyamatos kapcsolattartás érdekében Sapieha herceg, a londoni lengyel emigráns kormány magyarországi képviselőjének közreműködésével két titkos rádióadót is működtettek, az

^{52/a} Frank: i.m. 304-307.o.

^{52/b} u.ott, 309-310.o.

^{52/c} Sakmyster 2001. 245.o.

^{52/d} Horthy Istvánné visszaemlékezéséből idézi Nemeskürty István: Búcsúpillantás Szabad Tér Bp.1995. 243.o

¹¹¹ Sakmyster 2001. 253, 258-259.o.

^{53/a} Montgomery. i.m. 178-179.o.

egyiket Horthy hozzájárulásával a Várban, kifejezetten a Londenral való összeköttetés biztosítására.

Charles Howie dél-afrikai ezredes, kinek 1943-ban sikerült Magyarországra menekülnie a bresloui hadifogolytáborból, siklósi „védőőrizetéből” Horthy „...többször fogadta, s felkérték, dolgozzon ki egy tervet, hogyan tudnák elfoglalni a brit csapatok Magyarországot.”¹¹²

1944 szeptember végén két békét kérő küldöttség indult útnak. Náday István tábornok egy magyar vadászgéppel Howie ezredessel együtt sikeresen eljutott a szövetségesek olaszországi főhadiszállására, de érdemben már nem tárgyaltak velük.¹¹³

A „kiugrási” kísérlettel, Horthy október 15-i proklamációjával kapcsolatban Montgomery így írt 1947-ben megjelent könyvében: „...Ez a világ jobb, tisztességesebb hely lenne, ha az angol nyelvű nemzetek vezetői csak egy kis részét mutatnák fel annak a bátorságnak, amelyről annak idején Horthy tengernagy tanúbizonyságot tett.” Az egykori követ többszörösen is segítette a német és amerikai fogságból kiszabadult kormányzót: jóbarátja, Homer Cummings demokratapárti vezető, igazságügyminiszter közreműködésével sikerült elérni, hogy ne emeljenek vádat ellene, csupán tanúként hallgatták meg Nürnbergben¹¹⁴ s a nincstelenné vált Horthy-családot portugáliai emigrációjukban haláláig (1954) támogatta, és megszervezte, hogy azt a rendszeres havi segélyösszeget – melynek javarészt megmenekült magyar zsidók biztosították – halálukig (1957, 1959) folyósítsák.¹¹⁵

Frank Tibor szellemes összefoglalása szerint „...Amerikai szemmel nemcsak Hitler Németországa, hanem (1945 után – AL) a sztálinista Szovjetunió is olyan fenyegetést jelentett, amelyhez képest a horthyzmus Washingtonból nézve megszépült: elveszett paradicsomnak látszott. Horthy tehát először jobbnak tűnt, mint a Habsburgok, majd jobbnak tűnt, mint a nácik, és végül jobbnak tűnt, mint a bolsevizmus.”¹¹⁶

A kortársi magyar vélemények mellett ¹¹⁷ zárjuk összeállításunkat négy angol-amerikai értékeléssel:

¹¹² Sakmyster 2001 290-291o.

¹¹³ u.ott 337.o.

¹¹⁴ Tito kívánta a vádelemelést, amit – furcsa módon – Sztálin is ellenzett. Ebben közrejátszott az a tény, hogy Horthy személyes fellépése mentett meg kétszázézernyi budapesti zsidót a deportálástól és a csaknem biztos haláltól 1944 júliusában.

¹¹⁵ Montgomery: i.m. 24.o.

¹¹⁶ Frank: i.m. 34.o.

¹¹⁷ „...Horthy egy katonember, egy igen gavallér, derék úr volt, de nem volt meg az ítélőképessége, az önálló akarata; annak volt igaza, aki utoljára volt nála, ezért uralta a környezete...”Horthy Istvánt nyilas röplapok „...mulatós, angol- és zsidóbarátnak jellemezték.”
Shvoy Kálmán titkos naplója ... 1918-1945 Kossuth Bp. 1983 11., 235.o.

„...A kormányzó politikailag korlátolt, csak katonai kérdések érdeklik, s teljesen tábornokai és a vezérkar befolyása alatt áll. ...A rövidlátó és a tisztikartól befolyásolt kormányzó, aki, bár magát angolbarátnak vallja, mégis teljesen el van kápráztatva a németek erejétől és sikereitől...” (Teleki Pál miniszterelnök 1940 elején Barcza György londoni követnek)

Barcza György: Diplomata emlékeim 1911-1945 Európa-História Bp. 1994. I. 448.o.

„...Egyénisége az új idők követelményeihez alkalmazkodni nem tudott. ...Egyet azonban el kell ismerni: a magyar függetlenséget keményen védelmezte, a túlzó nácibarátokat lépten-nyomon szabotálta, a zsidóüldözéseket nem helyeselte, sőt államfői tekintélyének maradványaival a legnehezebb időkben védte őket, amennyire csak tudta. A hadifoglyok gondozására külön figyelmet fordított. Személyesen vállalta a lengyel hadifoglyok és menekültek védelmét... Az angol és francia hadifoglyok sorsa iránt állandóan érdeklődött.”

Mester Miklós: A magyar háborús felelősség és a magyar ellenállás igaz története (kézirat)

Ráday Könyvtár 28.o. idézi: Török Bálint: Farkas esz meg, Medve esz meg Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Basel – Budapest 2004. 85.o.

Barátja, a még kormányzóról: „...Csak egy történelmi igazságot állapítok meg, amikor megerősítem, hogy ez az ember a stabilitás, jóhiszeműség és a rend fő tényezőjének bizonyult Délkelet-Európában.” A királypuccsokról szólva: „...Józan eszének nagysága, jellemének szilárdsága, abszolút egyenessége mentette meg a helyzetet. ...Soha senki nem vonta kétségbe szavát, és ennek a kiváló jellemnek, mocsoktalan becsületnek és abszolút megbízhatóságnak köszönheti Magyarország fokozatos magához térését abból a nyomorúságos helyzetből, amelyben lévőnek találtam, mikor odaérkeztem, és európai államférfiak biztos támaszpontot találtak benne az elmúlt húsz év folyamán. ...Egymással teljes nyíltsággal beszélhettünk, tudva azt, hogy nincs félnivalónk a másik fél rossz szándékát illetően.^{59/a}

„...Mindenki tanúsága szerint kedves, tapintatos földesúr és vezető volt; nyílt és barátságos mindenkivel szemben, akivel az élet összehozta... Sohasem volt igazán „radikális jobboldali”, sem jó, sem rossz értelemben; konzervatív volt és hazája iránt elkötelezett. ...Jó adag veleszületett intelligenciával és jelentős mértékű józan ésszel rendelkezett. ...Biztos, hogy értelmi fénye nem volt modern, nagy fényerejű neonlámpa, hanem kimondottan ódivatú és helyi magyar méretezésű gyertya (más fordításban petróleumlámpa – AL). ...Nem állt a fajelmélet alapján: készségesen megengedte, hogy lehetnek, és tényleg vannak jó zsidók is, akik ugyancsak jó magyarok. ...A náciizmusnak mind az antiszemitizmusa, mind a szociális szélsőségesége taszította őt. ...úgy gondolta, hogy az nem úriemberek rendszere. ...Mint nemzeti gyengeség, nagymértékben jellemezte a vágyálmokat kergető gondolkodás, és ez ...befolyásolta politikai ítéleteit.¹¹⁸

„...Nem volt ragyogó elme, de kérdéses, hogy alkotmányos uralkodóknak annak kell-e lenniük. Nagyon is józan esze volt azonban, erős hazafiság, becsületesség és tisztesség jellemezte. ...Senki sem tagadja, hogy a maga hatalmának korlátai és saját elvei szerint a legjobbat tette.”¹¹⁹

„...Horthy szerepe a magyar történelemben, különösen 1919-20 zavaros viszonyai közepette, sok tekintetben hasonló a fehér tábornokokéhoz Oroszországban (Kolcsak tengernagy, Gyenyikin tábornok, Mannerheim marsall)... Valójában egy érdekes ideológiai hibridet képviselt, a 19. századi konzervatizmus és a 20. századi jobboldali radikalizmus elemeinek keveréket.”¹²⁰

„...A győztes hatalmak ismerték nevét, tudták, hogy egyik irányban sem hajlamos a szélsőségekre, bár erélyes, és ha kell, könyörtelen. Mivel nem politikai vezetőnek, hanem államfőnek szánták, nála alkalmasabb egyéniséget aligha találhattak volna, Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy Horthy altengernagyot tehát a győztes hatalmak szemelték ki, és hagyták jóvá, s nem a nép, nem a nemzet választotta, mint Hunyadi vagy Kossuthot.”
Nemeskürty István: Búcsúpillantás Szabad Tér Bp. 1995. 13-14.o.

^{59/a} Sir Thomas Hohler: Reminiscences of Hungary Hungarian Quarterly vol. V 1939/1 21-22.o.

¹¹⁸ Macartney. i.m.. I. 87., 89., 92-93., 95.

¹¹⁹ Montgomery. i.m. 67.o.

¹²⁰ Sakmyster 1994 VII.o.